

DOI : 10.33274/2079-4835-2019-19-2-49-55

УДК 37.02: 378 (045)

Удовіченко Г. М.,
канд. пед. наук

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна, e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua

Кашпуровська О. С.,
учитель

Криворізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 8
Криворізької міської ради Дніпропетровської обл.,
Кривий Ріг, Україна, e-mail: aleccs.82@gmail.com

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

UDC 37.02: 378 (045)

Udovichenko H. M.,
PhD in Pedagogic
Sciences

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine, e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua

Kashpurovska O. S.,
Teacher

Kryvyi Rih Comprehensive School #8 of Kryvyi Rih City Council
in Dnipropetrovsk Region, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: aleccs.82@gmail.com

SPECIFICITY OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE TRANSLATION

Мета — проаналізувати специфіку та способи подолання труднощів під час перекладу науково-технічної літератури.

Методи. У роботі були використані методи аналізу, синтезу, зіставлення, вивчення критичної літератури за темою, роботи з науковими джерелами.

Результати. Алгоритм перекладу наукових текстів повинен включати в себе постановку завдання, визначення реципієнта і цілі перекладу, визначення жанру тексту, встановлення можливих способів передання думки і стилю викладу автора. Перекладений текст повинен бути максимально наближений до оригіналу і за точністю інформації, що передається, і за іншими параметрами. Крім того, англійські й українські тексти характеризуються частим вживанням скорочень, аббревіатур і умовних позначень. Якщо умовні позначення завжди можна подивитися в цій самій книзі або публікації, оскільки вони застосовуються тільки всередині даної роботи, то переклад аббревіатур і скорочень може викликати чималі складності. Крім загальновідомих скорочень, що застосовуються в усьому світі, існують і багатозначні аббревіатури, скорочення, характерні тільки для певної галузі, і навіть кілька варіантів написання однієї і тієї ж аббревіатури. Допомогти розібратися у всьому їх різноманітті допоможуть словники. Однак перед перекладачем можуть постати досить складні питання, вирішення яких напрацьовується з досвідом: переклад авторських термінів і слів, максимально наближений до автора стиль викладу тексту, переклад специфічної термінології, що вимагає глибоких знань у тій чи іншій області. Усі ці труднощі можна вирішити, тільки здобувши достатнього практичного досвіду.

Ключові слова: текст, науково-технічна література, переклад, труднощі перекладу.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена підвищеною популярністю і потребою перекладу науково-технічних текстів з огляду на поширення технічної та наукової інформації по всьому світу. Нині переклад текстів науково-технічного стилю дуже витребуваний. Основне завдання науково-технічного перекладу полягає в точному доведенні матеріалу до реципієнта перекладу. Зазвичай це досягається логічним викладом матеріалу, не допускаючи емоційного вираження. Тексти

науково-технічної літератури представлені великим різноманіттям: від текстів, орієнтованих на вузьких фахівців будь-якої області, до науково-популярних текстів, реципієнтом яких слугує велике коло людей, не обов'язково компетентних у цьому питанні. Завдяки інтенсивному розвитку науково-технічного стилю з'явилося безліч нових жанрів: монографія, комерційна реклама, патентний опис, каталоги, довідники та багато інших. Кожному з цих жанрів притаманні свої особливості і, виходячи з них, перекладач обирає конкретні методи перекладу. Переклад науково-технічних текстів як дисципліна також займає важливе місце в сучасному суспільстві. З розвитком прогресу науки і техніки в мовознавстві накопичується безліч питань, які потребують аналізу і дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь вивченості даної проблеми доволі обмежений: більшість літератури та посібників з перекладу датується кінцем минулого сторіччя, а нині публікуються здебільшого різні словники і довідники технічного характеру. Розглядом перекладів науково-технічних текстів займалися такі лінгвісти, як: М. М. Морозов, Я. І. Рецкер, А. В. Федоров (30-ті роки), Н. Б. Аристов, І. М. Берман, Л. С. Бархударов, Є. А. Зверева, С. І. Кауфман, О. В. Ковальницький, Т. Н. Міхельсон, А. Г. Савінський, Е. Ф. Скороходько, І. Ф. Турук (50–60-і роки). Великий внесок у розвиток теорії і практики перекладу науково-технічних текстів зробили А. В. Федоров та А. Малблан.

Мета статті — проаналізувати специфіку та способи подолання труднощів під час перекладу науково-технічної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад науково-технічної літератури є одним з додатків загальної теорії перекладу. Для того, щоб зрозуміти, у чому полягають особливості перекладу наукового тексту, слід виокремити його основні мовностилістичні ознаки. У праці Ю. Ванникова [2] наведено приблизний список таких параметрів:

- 1) експліцитність і однозначність викладу, відсутність «гри смислів» і смислової невизначеності, пов'язаної з установкою на форму повідомлень;
- 2) експліцитний вираз логіко-семантичних відносин між одиницями тексту;
- 3) стандартизованість / абстрактність / узагальненість викладу;
- 4) організація на рівні мовних модусів — типізованих способів викладу (кожна частина тексту, що представляє реалізацію певного модусу мови, потенційно є самостійним текстом);
- 5) домінування логічного / інформаційного / специфічного предметно-тематичного змісту;
- 6) жанрова приналежність (жанр є синтезом і формою презентації всіх інших ознак);
- 7) необов'язковість експресивності і стилістичного маркування.

З-поміж перелічених вище характеристик наукового тексту найбільш важливими є (3) і (5). Це зумовлює, по-перше, невисокий інтерес до дослідження поведінки граматичних категорій у текстах цього жанру, і по-друге, — підвищена увага до лексичних проблем, що по суті своїй є «двома сторонами однієї медалі».

Так, наприклад, у роботі Л. Бархударова [1] міститься спроба встановити деяку відповідність між побутовою лексикою і її вживаністю в наукових текстах. Виділяються три групи слів:

- 1) слова, значення яких невизначені як у побутовому, так і в науковому використанні (наприклад *life*);
- 2) слова, які мають у науковому використанні більш вузьке, певне значення порівняно зі своїм побутовим використанням (наприклад *atom*, *salt*);
- 3) слова, значення яких або різко відрізняються від їх побутових значень, або нагадують їх лише віддалено (наприклад *work*, *force*, *power*).

Співзвучні цьому міркування Леонарда Талмі [6], а також огляд Є. Рахліної [4, с. 285–290] про два типи змісту: з одного боку, структурний зміст, що забезпечується граматикою, а з іншого — тематичний, субстанціональний, що забезпечується лексикою.

Для ефективного пошуку вирішення проблеми розставляння артикля спостереження і класифікації такого роду дуже важливі, бо відзначають зміну екстенціонала імені у зв'язку з його конкретними або абстрактними вживаннями.

Ще один пов'язаний із цим феномен описується в роботах І. Маркелової [3]. Це явище анімізму — вживання «неживого» іменника як активного виконавця дії.

Також слід зазначити нечисленні, але доволі цікаві спроби розглянути науковий текст із позицій класичної сюжетно-персонажної структури тексту. Так, у роботі Ю. Ванникова [2] описується створення попередньої денотатної структури перекладного тексту для забезпечення більшої адекватності під час перекладу. Досліджувалися переклади наукових статей з атомної фізики. Денотатна структура являла собою безліч лексем, що становлять предметне поле статті, з'єднаних лініями, що символізують семантичні відносини між ними. Така структура створювалася на базі вихідного тексту і сприяла кращому розумінню сенсу статті перекладачем, що своєю чергою, позитивно впливало на ступінь адекватності тексту перекладу.

В останні два десятиліття як загальну тенденцію відзначають посилення ролі «образу автора» в науковому тексті, а також індивідуальної стилістичної манери того, хто пише: «...незважаючи на вимогу стандартизації, що висувається до мови науково-технічної літератури, відтворення головних особливостей індивідуальної стилістичної манери є необхідною умовою визнання еквівалентності оригіналу та перекладу» [7]. Однак формальні показники категорії означеності-неозначеності не можна вважати граматичним засобом, за допомогою якого авторська індивідуальність яскраво виражається в тексті.

І все ж 3-поміж усіх текстів, що традиційно належать до загальнонаукового стилю, власне, наукові тексти стоять осторонь. У зв'язку з цим не можна не відзначити комплексне дослідження Н. К. Рябцевої «Теоретичний і лексикографічний опис наукового викладу: міжмовний аспект» [5]. Крім безсумнівної практичної користі — словника-керівництва для перекладача, вона пропонує комплексний аналіз структури наукового тексту — тексту наукової статті. Як уже зазначалося вище, для текстів даного жанру безсумнівною проблемою є інтерпретація «образу автора», який є «суб'єктом знання і пізнання». Бо науковий текст — це «не тільки окремий стиль із добре описаним набором властивостей (об'єктивність, точність, ясність тощо), але в першу чергу особливим чином організований виклад.» [5]

Для перекладу наукової літератури, як і для перекладу взагалі, характерні вже згадані лексичні та граматичні труднощі. Граматика в контексті жанру наукової літератури, на наш погляд, не є чимось специфічним. Лексика ж, навпаки, концентрує в собі самотність будь-якого жанру. У зв'язку з цим необхідно виділити три основні групи лексем, що трапляються в текстах наукових статей: термінологічна (набір термінів, понять конкретної, вузької термінологічної галузі); загальна (надчастотне ядро, яке складають службові слова, предикати-зв'язки тощо); загальнонаукова (*проблема, питання, метод, оцінка, модель* — абстрактна повнозначна лексика, найбільш частотна для даного типу текстів).

Великий інтерес становить саме третій тип лексики. Вживаючись у контексті наукового викладу, вона стає несамостійною, семантично бідною, використовується здебільшого у функції текстового оператора, за допомогою якого вибудовується логічна структура наукового викладу. Її основною функцією є «свідома концептуалізація пред-

мета і методу дослідження, задання перспективи і парадигми вивчення і принципів викладу» [5]. Тобто відбувається своєрідна параметризація простору наукового тексту, що накладається на поняттєву структуру, яка визначається термінологічним апаратом предметної області. Таким чином, використання лексеми в загальнонауковому контексті можна трактувати як ще одне її значення, що являє собою лексичну функцію предикатів, що описують логічні відносини.

Специфіка жанру науково-технічної літератури також визначається типом композиції тексту. З композицією тексту пов'язана ідея про «функцію створення тексту» артика Вайнрайха. Дійсно, є велика спокуса провести паралель між структурою чарівної казки як першотексту і структурою тексту наукового. Це могло б значно полегшити розуміння поведінки артика. Однак тут виникають деякі проблеми. На відміну від героїв чарівної казки, номінація яких у тексті більш-менш однозначна (Бабуся, Червона Шапочка і т. ін.), у науковому тексті «персонажі» виділяються не так однозначно, більш того, досить часто явище, іменоване в логіці «підміною денотату» (наприклад, підміна процесуального значення лексеми ПЕРЕКЛАД її результативно-предметним значенням). На відміну від казки науковий текст більш «подрібнений» — персонажі не завжди є «наскрізними», але локальними для кожної конкретної частини розповіді.

Як зазначає у своїй роботі Н. Рябцева [5], науковий текст характеризується трьома фазами розвитку: «зав'язка» (усвідомлення й експозиція незнання, постановка проблеми); «експозиція» (уявлення способу перетворити незнання в знання); «кульмінація» (висновки, результати, оцінка нового знання і його інтеграція в дисциплінарну картину світу).

Висновки. Під час вивчення різних напрямів і жанрів науково-технічного перекладу, структури й особливостей науково-технічних текстів українською та англійською мовами було виявлено, що науково-технічний стиль тексту виконує в першу чергу інформативну і когнітивну функції, однак у багатьох випадках переклад допускає використання експресивної та емоційно забарвленої лексики для виконання функції впливу або естетичну функцію. Існує безліч видів (жанрів) науково-технічних текстів: технічні інструкції, монографії, енциклопедії, закони та юридичні акти, статті для різного кола читачів, науково-популярні твори, комерційна реклама тощо. Вибір перекладачем засобів перекладу передусім залежить від жанру тексту і тієї аудиторії (реципієнта), на яку він розрахований. Якщо переклад технічних інструкцій передбачає використання сухої і суворой мови, то переклад мистецтвознавчих текстів чи комерційної реклами буде переслідувати інші цілі, і для його перекладу будуть обрані інші способи. Крім жанру тексту і його функції перекладач керується особливостями граматичного, лексичного ладу мови оригіналу і перекладу, і його стилістикою. Англійський та український наукові тексти сильно відрізняються за всіма цими параметрами. Англійський науково-технічний текст характеризується такими параметрами: з лексичного боку: чітко виражені думки, відсутність зайвих слів, що не несуть смислового навантаження, вузьке і більш конкретне значення слів; із граматичної точки зору: дієслова переважно в теперішньому часі й активному стані, для різних жанрів різна побудова речення (від складного поширеного до декількох простих), виділення загальної думки на початку речення; з точки зору стилістики: більш «живий» опис процесів, часткове використання засобів художньої виразності.

Українські науково-технічні тексти відрізняються за цими параметрами, для них характерно: винесення головної думки у кінець речення; надмірність лексики; поєднання різноманітних часів; сухість оповідання.

Однак і для українських, і для англійських текстів характерне використання односторонніх слів, широке застосування аббревіатур і скорочень, різних кліше. При перекладі на всі ці пункти слід звертати особливу увагу.

Алгоритм перекладу наукових текстів повинен включати в себе постановку завдання, визначення реципієнта і мету перекладу, визначення жанру тексту, встановлення можливих способів передавання думки і стилю викладу автора. Перекладений текст повинен бути максимально наближений до оригіналу і по точності інформації, що передається, і за іншими параметрами. Крім того, англійські й українські тексти характеризуються частим вживанням скорочень, аббревіатур і умовних позначень. Якщо умовні позначення завжди можна подивитися в цій самій книзі або публікації, оскільки вони застосовуються тільки всередині даної роботи, то переклад аббревіатур і скорочень може викликати чималі складнощі. Крім загальноновідомих скорочень, що застосовуються в усьому світі, існують і багатозначні аббревіатури, скорочення, характерні тільки для певної галузі, і навіть кілька варіантів написання однієї і тієї самої аббревіатури. Допомогти розібратися у всьому їх різноманітті допоможуть словники. Однак перед перекладачем можуть поставити досить складні питання, вирішення яких напрацьовується з досвідом: переклад авторських термінів і слів, максимально наближений до автора стиль викладу тексту, переклад специфічної термінології, що вимагає глибоких знань у тій чи іншій області. Усі ці труднощі можна вирішити, тільки здобувши достатнього практичного досвіду.

Список літератури / References

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М. : Международные отношения, 1975. 240 с.

Barhudarov, L. S. (1975). *Jazyk i perevod. (Voprosy obshhej i chastnoj teorii perevoda)*. [Language and translation (Questions of general and particular theory of translation)]. Moscow, International Relations Publ., 240 p.

2. Типы научных и технических текстов и их лингвистические особенности : метод. пособ. Ч. 1. / разраб. Ю. В. Ванников. М., 1984. 50 с.

Vannikov, Ju. V. ed. (1984). *Tipy nauchnyh i tehniceskikh tekstov i ih lingvisticheskie osobennosti* [Types of scientific and technical texts and their linguistic features], part 1, 50 p.

3. Маркелова И. Ю. Стилистические аспекты перевода специальных текстов. *Вопросы теории и практики перевода научно-технической литературы*. Пенза, 1990. С. 11–12.

Markelova, I. Ju. (1990). *Stilisticheskie aspekty perevoda special'nyh tekstov* [Stylistic aspects of the translation of special texts]. *Voprosy teorii i praktiki perevoda nauchno — tehniceskoy literatury* [Questions of theory and practice of translation of scientific and technical literature]. Penza, pp. 11–12.

4. Рахилина Е. В. Когнитивная семантика: история, персоналии, идеи, результаты. *Семиотика и информатика*. 1998. Вып. 36. С. 274–323.

Rahilina, E. V. (1998). *Kognitivnaja semantika: istorija, personalii, idei, rezul'taty*. [Cognitive semantics: history, personalities, ideas, results.]. *Semiotika i informatika* [Semiotics and computer science]. Moscow, iss. 36, pp. 274–323.

5. Рябцева Н. К. Теоретическое и лексикографическое описание научного изложения: Межъязыковой аспект: научный доклад. Москва, 1996. 35 с.

Ryabceva, N. K. (1996). *Teoreticheskoe i leksikograficheskoe opisanie nauchnogo izlozheniya: Mezhyazykovoj aspekt* [Theoretical and lexicographical description of scientific presentation: Interlanguage aspect]. Moscow, 35 p.

6. Талми Л. Отношение грамматики к познанию. *Вестник МГУ. Филология*. 1999. № 1. С. 91–115.; № 4. С. 76–104.; № 6. С. 88–121.

Talmi, L. (1999). *Otnoshenie grammatiki k poznaniyu*. [The ratio of grammar to knowledge]. *Vestnik MGU. Filologiya* [Bulletin of Moscow State University. Philology]. Moscow, no. 1, pp. 91–115; no. 4, pp. 76–104; no. 6, pp. 88–121.

7. Тимонина А. Л. Авторский стиль как проблема научно-технического перевода. *Вопросы теории и практики перевода научно-технической литературы*. Пенза, 1990. С. 12–17.

Timonina, A. L. (1990). *Avtorskiy stil' kak problema nauchno-tekhnicheskogo perevoda* [The author's style as a problem of scientific and technical translation]. *Voprosy teorii i praktiki perevoda nauchno-tekhnicheskoy literatury* [Questions of theory and practice of translation of scientific and technical literature]. Penza, pp. 12–17.

Дата надходження рукопису 10.12.2019

Цель — проанализировать специфику и способы преодоления трудностей при переводе научно-технической литературы.

Методы. В работе были использованы методы анализа, синтеза, сопоставления, изучения критической литературы по теме, работы с научными источниками.

Результаты. Алгоритм перевода научных текстов должен включать в себя постановку задачи, определение реципиента и цели перевода, определение жанра текста, установление возможных способов передачи мысли и стиля изложения автора. Переведенный текст должен быть максимально приближен к оригиналу и по точности передаваемой информации и по другим параметрам. Кроме того, английские и украинские тексты характеризуются частым употреблением сокращений, аббревиатур и условных обозначений. Если условные обозначения всегда можно посмотреть в этой же книге или публикации, так как они применяются только внутри данной работы, то перевод аббревиатур и сокращений может представить немалые трудности. Кроме общеизвестных сокращений, применяемых во всем мире, существуют и многозначные аббревиатуры, сокращения, характерные только для определенной отрасли, а также несколько вариантов написания одной и той же аббревиатуры. Помочь разобраться во всем их многообразии помогут словари. Однако перед переводчиком могут возникнуть достаточно сложные вопросы, решение которых нарабатывается с опытом: перевод авторских терминов и слов, максимально приближенный к автору стиль изложения текста, перевод специфической терминологии требует глубоких знаний в той или иной области. Все эти трудности можно решить, только набрав достаточного практического опыта.

Ключевые слова: текст, научно-техническая литература, перевод, трудности перевода.

Objective. The objective of the article is to analyze the specifics and ways of overcoming difficulties in the process of scientific and technical literature translation.

Methods. The methods of analysis, synthesis, comparison, study of critical literature on the topic, work with scientific sources are used in the work.

Results. An algorithm for translating scientific texts should include the formulation of the task, the definition of the recipient and the purpose of the translation, the definition of the genre of the text, the establishment of possible ways of conveying the thought and style of presentation of the author. The translated text should be as close as possible to the original one and to the accuracy of the transmitted information and other parameters. In addition, the English and Ukrainian texts are characterized by frequent use of abbreviations, shortenings and symbols. If conventions can always be viewed in the same book or publication, as they are used only within this work, then the translation of abbreviations and shorten-

ings can present considerable complexity. In addition to the well-known abbreviations used around the world, there are many meaningful acronyms, shortenings that are specific to a particular industry, as well as several variants of writing the same abbreviation. Dictionaries will help to understand their full diversity. However, the translator can face quite difficult questions, which are solved with experience: translation of the author's terms and words, the style of presentation of the text as close as possible to the author's, translation of specific terminology that requires deep knowledge in a particular field. All these difficulties can be overcome only by having gained enough practical experience.

Key words: text, scientific and technical literature, translation, translation difficulties.

DOI : 10.33274/2079-4835-2019-19-2-55-60

УДК 821.161.2. Костенко: 81'373.45 (045)

Зінченко В. М., Донецький національний університет економіки
канд. пед. наук, і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
доцент Кривий Ріг, Україна, e-mail: zinchenko@donnuet.edu.ua
Ковшик Ю. К., e-mail: kovshik@donnuet.edu.ua
студентка

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ ЛІНИ КОСТЕНКО «ТРИСТА ПОЕЗІЙ. ВИБРАНІ ВІРШІ»)

UDC 821.161.2. Костенко: 81'373.45 (045)

Zinchenko V. M., Donetsk National University of Economics and Trade
PhD in Pedagogic named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Sciences, Kryvyi Rih, Ukraine, e-mail: zinchenko@donnuet.edu.ua
Associate Professor
Kovshyk Yu. K., student e-mail: kovshik@donnuet.edu.ua

BORROWING AS A SOURCE OF LANGUAGE LEXICAL SYSTEM UPDATE (AS EXAMPLIFIED IN POETRY COLLECTION OF «THREE HUNDRED POEMS. SELECTED VERSES» BY LINA KOSTENKO)

Мета — з'ясувати структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості запозиченої лексики у поезіях Ліни Костенко.

Методи. Теоретичні — аналіз та синтез літератури з досліджуваної проблеми; практичні — добір фактичного матеріалу та на його основі формулювання висновків про структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості запозиченої лексики у творчості Ліни Костенко.

Результати. Мова (а значить мовлення) — це і стилістика, орфоенія, й дотримання граматичних норм тощо, але передусім це лексика. А лексика мовця характеризується найперше її чистотою, синонімічним і фразеологічним багатством, нормативністю вимови і, зрештою, співвідношенням рідних (українських) чужомовних слів.

Лексика сучасної української мови склалась у процесі її тривалого історичного розвитку і становить продукт багатьох епох. Формування та розвиток її тісно пов'язані з історією українського народу.

На основі дібраного фактичного матеріалу можемо зробити висновок про те, що Ліна Костенко найчастіше використовує слова, які запозичені з західноєвропей-